

दिव्यांग कर्मचाऱ्यांना गट “अ” व गट “ब” मधील
पदांवर पदोन्नतीमध्ये आरक्षण विहित करण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक - दिव्यांग २०१५/प्र.क्र.१७१/१६-अ
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक - ५ जुलै, २०२१

- वाचा :** १) सामान्य प्रशासन विभाग, शासन निर्णय क्रमांक एसआरव्ही १०९९/प्र.क्र.३७/९९/१६-अ,
दिनांक ५ मार्च, २००२
२) सामान्य प्रशासन विभाग, शासन निर्णय क्रमांक दिव्यांग २०१८ / प्र.क्र.११४ /१६-अ,
दिनांक २९ मे, २०१९

प्रस्तावना-

राज्य शासनाकडून वाचा (२) येथील दिनांक २९.०५.२०१९ च्या शासन निर्णयान्वये दिव्यांग अधिनियम, २०१६ अनुसार शासन सेवेतील पदांवर शारीरिकदृष्ट्या दिव्यांग व्यक्तींसाठी ४% आरक्षण विहित केले आहे तसेच सदर आरक्षण अंमलबजावणीची कार्यपद्धती नमूद करण्यात आली आहे. त्यामध्ये गट-क व गट-ड च्या दिव्यांग कर्मचाऱ्यांना ४ % आरक्षणाप्रमाणे पदोन्नती देताना वाचा (१) येथील शासन निर्णय दिनांक ०५.०३.२००२ मधील कार्यपद्धतीचा वापर करण्याबाबत नमूद करण्यात आले आहे.

मा. सर्वोच्च न्यायालयाने राजीव कुमार गुप्ता व इतर यांनी दाखल केलेल्या रिट याचिका क्रमांक ५२१/२००८ प्रकरणी शासन सेवेतील दिव्यांग अधिकारी/कर्मचारी यांना गट “अ” व गट “ब” च्या पदांवर पदोन्नती देण्याबाबत आरक्षण लागू करावे, असा निर्णय दिनांक ३०.०६.२०१६ रोजी दिला. तसेच मा. सर्वोच्च न्यायालयाने सिव्हील अपील क्र. १५६७/२०१७ (सिद्धराजू वि. कर्नाटक राज्य) या प्रकरणी दि. १४.०१.२०२० रोजी अंतिम निर्णय दिला आहे. त्यामध्ये देखील राज्य शासकीय सेवेतील दिव्यांगांना गट-अ व गट-ब पदांवर पदोन्नतीमध्ये आरक्षणाबाबत मा.न्यायालयाकडून सकारात्मक भूमिका घेण्यात आली आहे.

दिव्यांगांना राज्य शासकीय सेवेत गट-अ व गट-ब च्या पदांवर पदोन्नतीमध्ये आरक्षण देणेसंदर्भात मा. उच्च न्यायालय, मुंबई येथे रिट याचिका क्र. ६८१९/२०२१ व इतर याचिका दाखल करण्यात आल्या आहेत. सदर याचिकांवरील दि. २९.०६.२०२१ रोजी झालेल्या एकत्रित सुनावणीत मा. उच्च न्यायालयाने ज्या विभागातील पदांची दिव्यांगांसाठी सुनिश्चिती करण्यात आलेली आहे अशा पदांवरील पदोन्नतीस पात्र असलेल्या कर्मचाऱ्यांची पदोन्नती करता येईल, मात्र त्यासोबतच पदोन्नतीचा दावा करणाऱ्या पात्र दिव्यांग कर्मचाऱ्यांनाही दिव्यांग अधिनियम, २०१६ मधील तरतुदीनुसार पदोन्नती देण्याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी असे आदेश दिले आहेत.

मा. सर्वोच्च न्यायालय, मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे उक्त न्यायनिर्णय तसेच दिव्यांग हक्क अधिनियम, २०१६ मधील तरतुदींच्या अनुषंगाने राज्य शासकीय सेवेतील दिव्यांग अधिकारी / कर्मचारी यांना गट-अ व गट-ब मधील पदांवर पदोन्नतीमध्ये आरक्षण विहित करण्याबाबतचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता.

शासन निर्णय-

दिव्यांग अधिनियम २०१६ अनुसार दिव्यांग कर्मचाऱ्यांना गट-अ व गट-ब मधील नियुक्तीस योग्य ठरविलेल्या पदांवर (Identified Posts) पदोन्नतीमध्ये ४ % आरक्षण देण्यासाठी खालील (अ) ते (इ) मधील दिव्यांग प्रकारांचा विचार करावा. खाली नमूद “अ”, “ब” आणि “क” या दिव्यांग प्रकारांसाठी प्रत्येकी १ % आरक्षण तसेच “ड” व “इ” या प्रकारांसाठी १ % या प्रमाणे एकूण ४ % आरक्षण देण्यात यावे. पदोन्नतीमध्ये विहित दिव्यांगत्व असणाऱ्या सर्व संवर्गांसाठी रिक्त पदाच्या ४ % पदे दिव्यांग व्यक्तींसाठी आरक्षित ठेवण्यात यावीत.

अ) अंध / अल्पदृष्टी

ब) कर्णबधीरता अथवा ऐकु येण्यातील दुर्बलता

क) अस्थीव्यंगता / मेंदुचा पक्षाघात (Cerebral Palsy) / कुष्ठरोग मुक्त (Leprosy cured) / शारीरिक वाढ खुंटणे (Dwarfism) / आम्ल हल्लाग्रस्त (Acid Attack Victims) / स्नायु विकृती (Muscular dystrophy)

ड) स्वमग्नता (Autism) / मंदबुद्धी किंवा आकलन क्षमतेची कमतरता (Intellectual Disability) / विशिष्ट शिक्षण अक्षमता (Specific learning disability) / मानसिक आजार (Mental Illness)

इ) वरील अ ते ड मधील बहिरेपणा व अंधत्वासह एकापेक्षा जास्त प्रकारचे दिव्यांगत्व असणाऱ्यासाठी त्यांचेसाठी सुनिश्चित करण्यात आलेल्या पदांवर.

२. ज्या पदावर दिव्यांगांना पदोन्नतीमध्ये आरक्षण द्यावयाचे आहे, ते पद सुनिश्चित (Identified Posts) असणे आवश्यक आहे.

३. विहित दिव्यांगत्व असणाऱ्या अधिकारी / कर्मचारी यांच्याकरिता पदोन्नती कोट्यातील पदासाठी आरक्षणाची पदे निश्चित करताना त्या-त्या संवर्गासाठी विहित केलेल्या प्रमाणात रिक्त पदांवर गणना करण्यात यावी.

तसेच एखाद्या संवर्गात / गटात दिव्यांगत्वाच्या सर्व प्रकारांसाठी पदे सुनिश्चित केली असली किंवा कमी प्रकारांसाठी पदे सुनिश्चित केली असली तरी जेवढ्या प्रकारांसाठी पदे सुनिश्चित केली आहेत त्यासाठीचे एकूण आरक्षण ४ % एवढेच (पदोन्नतीच्या कोट्यातील पदांवर) राहिल. कमी प्रकारासाठी पदे सुनिश्चित केली म्हणून आरक्षणाचे एकूण प्रमाण कमी करण्यात येणार नाही.

४. पदोन्नतीमध्ये ४ % आरक्षण देण्यासाठी १०० रिक्त पदांची नियुक्तीस योग्य ठरविलेल्या पदांची (Identified Posts) पदनिहाय स्वतंत्र नोंदवही ठेवावी. त्यामधील क्र. १, २६, ५१ व ७६ हे बिंदू दिव्यांगांसाठी आरक्षित करण्यात यावेत. विभाग प्रमुख/कार्यालय प्रमुख यांनी क्रमांक १ वर मूळ संवर्गातील (Feeder Cadre) कोणत्याही एका दिव्यांग प्रवर्गाच्या ज्येष्ठतम कर्मचाऱ्याचा प्रथम विचार करावा. म्हणजेच उदा. जर मूळ संवर्गामधील (Feeder Cadre) ज्येष्ठतम कर्मचारी अस्थिव्यंग प्रवर्गातील असेल तर नोंदवहीतील क्रमांक १ हा बिंदू त्याच्या पदोन्नतीकरिता वापरण्यात यावा. तथापि, दिव्यांगांच्या विविध प्रवर्गासाठी (उक्त “अ” ते “इ”) योग्य प्रकारे आरक्षण आळीपाळीने राहिल याची विभाग प्रमुखांनी खात्री करणे आवश्यक आहे. दिव्यांग कर्मचाऱ्यांस त्यांच्या दिव्यांग

प्रवर्गानुसार, त्यांना नोंदवहीत आरक्षित केलेल्या बिंदूनुसार पदोन्नती देताना त्यास त्याच्या सामाजिक आरक्षण/खुल्या प्रवर्गानुसार (उदा. अ.जा., अ.ज., खुला) बिंदूनामावली (Roster) मध्ये दर्शविण्यात यावे.

५. दिव्यांगांसाठी रिक्त असलेली पद / पदे पदोन्नतीने भरताना सुयोग्य दिव्यांग कर्मचाऱ्याचा दिव्यांग प्रवर्गानुसार आरक्षित पदाकरिता पदोन्नतीसाठी विचार करावा. मात्र जेथे संबंधित दिव्यांग प्रवर्गानुसार पुरेसे दिव्यांग कर्मचारी सर्वसाधारण पदोन्नती क्षेत्रात उपलब्ध नसतील, तेथे सर्वसाधारण पदोन्नती क्षेत्र ५ पट वाढवावे आणि त्यानुसार उपलब्ध होणाऱ्या दिव्यांग कर्मचाऱ्याचा विचार करावा. जर दिव्यांग प्रवर्गानुसार दिव्यांग कर्मचारी पदोन्नतीसाठी पात्र/उपलब्ध झाला नाही तर सदर रिक्त पद/पदे नियुक्तीस योग्य ठरविलेल्या (Identified Posts) अन्य दिव्यांग प्रवर्गात अदलाबदलीने बदलून दिव्यांग कर्मचाऱ्यांचा विचार करावा. परंतु दिव्यांग प्रवर्गानुसार दिव्यांग कर्मचारी पदोन्नतीसाठी पात्र/उपलब्ध झाला नाही, तर हे आरक्षण पुढील तीन भरती वर्षाकरिता पुढे ओढावे व नंतर व्यपगत करावे.

६. ज्या गट/संवर्गात सरळ सेवेने करावयाच्या नियुक्तीचे प्रमाण ७५% पेक्षा जास्त नसेल, अशाच गट/संवर्गामध्ये दिव्यांग कर्मचाऱ्यांना पदोन्नतीमध्ये आरक्षण राहिल.

७. ज्या पदावर पदोन्नती द्यावयाची आहे त्या पदांच्या मूळ श्रेणीत (Feeder Grade), त्या दिव्यांग प्रवर्गातील व्यक्ती उपलब्ध असली पाहिजे,

८. पदोन्नतीसाठी कमीत कमी ७ पदे उपलब्ध असल्यास १ पद दिव्यांगांसाठी आरक्षित करण्यात यावे. तसेच ७ पेक्षा जास्त पदे पदोन्नतीसाठी उपलब्ध होत असल्यास ४ % विहित आरक्षणानुसार पदाची गणना करून दिव्यांगांसाठी पदे निश्चित करण्यात यावीत.

९. ज्या अधिकारी / कर्मचारी यांची सर्वसाधारण (non-handicapped) घटकातून सेवेत नियुक्ती झाली असेल व सेवेत असतांना काही कालावधीनंतर अशा अधिकारी / कर्मचाऱ्यास दिव्यांगत्व आल्यास, विहित दिव्यांगत्वाचे वैध प्रमाणपत्र सादर केल्याच्या दिनांकापासून त्या व्यक्तीची सेवाज्येष्ठता दिव्यांग आरक्षणासाठी ग्राह्य धरण्यात यावी.

१०. एखाद्या दिव्यांग व्यक्तीची गुणवत्तेनुसार, दिव्यांग आरक्षणाचा लाभ न घेता निवड झाली असल्यास, विहित दिव्यांगत्वाचे वैध प्रमाणपत्र सादर केल्याच्या दिनांकापासून अशा व्यक्तीची सेवाज्येष्ठता दिव्यांगांच्या आरक्षणासाठी ग्राह्य धरण्यात यावी.

११. दिव्यांग कर्मचाऱ्यांचा पदोन्नतीसाठी विचार करताना शासनाने वेळोवेळी केलेले पदोन्नती संबंधातील नियम, आदेश व निकष (उदा.पदोन्नतीलगतच्या पदावरील किमान सेवेचा कालावधी, विहित विभागीय/सेवा प्रवेशोत्तर प्रशिक्षण परिक्षा, गोपनीय अहवाल इ.) यानुसार कार्यवाही करण्यात यावी.

१२. सदर शासन निर्णय निर्गमित होणाऱ्या दिनांकापासून लागू राहिल.

१३. सदर आदेश केंद्र शासनाने मा. सर्वोच्च न्यायालयात सिव्हिल अपील क्र. १५६७/२०१७ प्रकरणी दाखल केलेले संकीर्ण अर्ज क्र. २१७१/२०२० या प्रकरणी मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या अंतिम

निर्णयानुसार केंद्र शासनाकडून निर्गमित करण्यात येणाऱ्या सूचनांच्या आणि मा. उच्च न्यायालयात प्रलंबित रिट याचिका क्र. ६८१९/२०२१ व इतर याचिका यांमध्ये होणाऱ्या अंतिम आदेशाच्या अधीन राहून देण्यात येत आहे.

१४. हे आदेश राज्य शासकीय / निमशासकीय सेवा, शासनाचे उपक्रम, सर्व शासकीय मंडळे, महामंडळे, प्राधिकरणे, स्थानिक स्वराज्य संस्था, जिल्हा परिषदा, महानगरपालिका, नगरपालिका, शासन अनुदानित संस्था आणि ज्यांना आदेश देण्याचा अधिकार शासनास आहे अशा सर्व संस्था व सेवा यांना लागू राहतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक २०२१०७०५१६०३०३९४०७ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(टि.वा.करपते)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

१. मा.विरोधी पक्षनेता, महाराष्ट्र विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई ४०० ०३२.
२. सर्व सन्माननीय विधानपरिषद/विधानसभा व संसद सदस्य, महाराष्ट्र राज्य.
३. मा.राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई- ४०० ०३५.
४. मा.मुख्यमंत्र्यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.
५. मा. उपमुख्यमंत्र्यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई, ४०० ०३२.
६. सर्व मा.मंत्री / मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
७. मा. मुख्य सचिव यांचे उप सचिव, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
८. अपर मुख्य सचिव (सेवा), सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
९. प्रधान सचिव (सामाजिक न्याय), सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १०.शासनाचे सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ११.सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई.
- १२.सर्व विभागीय आयुक्त/सर्व जिल्हाधिकारी, महाराष्ट्र राज्य.
- १३.प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, (विधान परिषद/विधानसभा) विधानभवन, मुंबई
- १४.सचिव, राज्य निवडणूक आयोग, मुंबई- ४०० ०३२.
- १५.सचिव, राज्य माहिती आयोग, मुंबई-४०० ०३२.
- १६.मा. प्रबंधक, उच्च न्यायालय, (मूळ शाखा/अपील शाखा), मुंबई, औरंगाबाद, नागपूर.
- १७.मा.प्रबंधक, महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई, औरंगाबाद, नागपूर.
१८. मा. प्रबंधक, लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त, मुंबई.

१९. मा.महालेखापाल, लेखा व अनुज्ञेयता, महाराष्ट्र-१, मुंबई.
२०. मा.महालेखापाल, लेखा व अनुज्ञेयता, महाराष्ट्र-२, नागपूर.
२१. सरकारी वकील, उच्च न्यायालय (मूळ शाखा/अपील शाखा), मुंबई, औरंगाबाद, नागपूर.
२२. सरकारी वकील, महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई, औरंगाबाद, नागपूर.
२३. सर्व महानगरपालिकांचे आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य.
२४. सर्व मुख्याधिकारी, नगरपरिषदा/नगरपालिका, महाराष्ट्र राज्य.
२५. सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य.
२६. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई

त्यांना विनंती की, प्रस्तुत शासन निर्णय प्रसिध्द करण्यात यावा.

२७. विधीमंडळ ग्रंथालय, महाराष्ट्र विधानभवन, मुंबई
२८. सर्व महामंडळे, मंडळे आणि सार्वजनिक उपक्रम यांचे व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य.
२९. सर्व मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षांची मध्यवर्ती कार्यालये, महाराष्ट्र राज्य.
३०. निवड नस्ती/कार्यासन १६-अ, सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई